

та управління поведінкою комах за допомогою синтетичних феромонів. Одержали цінні наукові матеріали з екології та динаміки популяцій, методи масового розведення комах на штучних поживних середовищах.

8. Розгорнуто дослідження щодо прогнозування динаміки розмноження шкідників. Статистичними методами підтверджено можливість прогнозування динаміки популяції комах за допомогою математичного моделювання.

Навіть цей загальний перелік основних напрямів досліджень Інституту захисту рослин, очолюваного Вадимом Петровичем, свідчить про грандіозні масштаби робіт, результати яких дали змогу стати цій установі рівною серед світових установ з проблем захисту рослин.

Вадим Петрович був прекрасним педагогом. Він підготував 9 докторів наук та 50 кандидатів наук. Він завжди щиро ділився своїми думками,

ідеями, досвідом зі своїми учнями. Умів «непомітно» запропонувати оригінальну ідею щодо теми досліджень, накреслити шляхи їх вирішення, а згодом похвалити молодого науковця за правильне рішення. Спілкування з ним окрилювало молодого вченого, давало змогу вирішувати дуже складні проблеми.

Ще одна унікальна риса Вадима Петровича — відмова від спільних публікацій зі своїми учнями. В переліку його робіт майже відсутні публікації з аспірантами.

Одного разу автор цих спогадів підготував статтю за результатами досліджень, ідея яких належала Вадиму Петровичу, і поставив у рукописі його прізвище. Вадим Петрович, прочитавши статтю, одобрив її зміст, проте викреслив своє прізвище і сказав так: «Ніколи не вписуйте в свої публікації тих, хто не причетний до їх виконання, і самі не підписуйтеся під публікаціями своїх учнів».

За вагомий внесок у розвиток вітчизняної науки держава високо оцінила ученого. Він нагороджений орденами: «Трудового Червоного Знамени», «Знак почета» та медалями.

Американським біологічним інститутом, що є головним центром з бібліографічних відомостей про видатних діячів науки і культури всього світу, Вадиму Петровичу присвоєно почесний титул — Людина 1997 року.

Внесок Вадима Петровича в розвиток науки щодо захисту рослин настільки актуальний і вагомий, що буде приносити користь аграрному сектору нашої держави багато років.

Добра пам'ять про цю Велику Людину, закарбована в його унікальних наукових працях, буде передаватись із покоління в покоління як зразок великих досягнень геніального вченого.

**Матеріали підготував професор
С.О. ТРИБЕЛЬ**

Спогади про вчителя — академіка АН УРСР В.П. ВАСИЛЬЄВА

*«Лицом к лицу лица не увидать.
Большое видится на расстоянии»*

У короткій статті неможливо повно описати життя і науково-громадську діяльність мудрого та могутнього творця, новатора, натхненника, вмілого наукового керівника й організатора великомасштабних проектів стратегії й тактики захисту рослин від шкідливих організмів.

Неможливо описати красу душі цієї по-справжньому шляхетної людини, його милосердя, його бездоганну інтелігентність, освіченість, моральність, діловитість та скромність. Про таких геніальних вчених і водночас прекрасних людей, як Вадим Петрович Васильєв, потрібно написати солідну книгу і ввести її в серію «Жизнь замечательных людей». Вона зіграє велику виховну роль у відновленні нашої постійно згасаючої духовності та моральності. В.П. Васильєв ніколи не був пафосним, але я скажу про нього, що жив він за принципом «Спочатку

думай про Батьківщину, а потім — про себе».

Мені є що розповісти про життя академіка В.П. Васильєва, з яким я вперше зустрівся в далекому 1953 р. і під його керівництвом пропрацював півстоліття, був вхожий в його службовий кабінет, в його дім і сім'ю. Пам'ятається багато чого, але особливо — складні для життя Вадима Петровича останні 5—7 років, коли він повністю втратив зір і потребував допомоги. Я не залишив його в біді й самотності, виконав його прохання із заповіту. Будучи хрещеним і в душі православним, Вадим Петрович просив мене перед відходом в інший світ запросити священника, що й було виконано мною. За його заповітом урна з прахом була підхована на Байковому кладовищі у м. Києві в могилу його матері.

Гідного пам'ятника цій геніальній людині досі немає. Спาดкоємців

у нього не було, прийомні діти виявилися неспроможними, тож піклуватися про могилу нікому. А я повністю був ізольований від наукового та суспільного життя і не міг змінити сумні події, хоча виправдання мені нема. Немає виправдання всім, хто зобов'язаний Вадиму Петровичу. Але є час на виправлення помилок, пам'ятаючи його слова — «ніколи не пізно вчитися і виправляти помилки». Прости нас грішних, дорогий Учителю!

Тепер, коли мені 100 без 15-ти років, коли віддалився час, усвідомлено можу оцінити велич Вадима Петровича і слова поета «Большое видится издалека». І якщо я визнаний сьогодні видатним ученим і професіоналом, то я повністю зобов'язаний академікові Васильєву. Це стосується його запрошення мені вступити до аспірантури УІЗР (він багаторазово приїжджав до Москви,

розшуковуючи мене), це стосується підготовки і захисту кандидатської та докторської дисертацій, представлення на звання професора, це стосується зарахування ще молодого фахівця спочатку завідувачем лабораторії, пізніше — завідувачем відділу хімічного методу у складі трьох лабораторій (токсикології, технології, аналітичної хімії пестицидів).

За що така милість? Чи був я поступливою, зручною за характером людиною? Та ні, навпаки — задиристим і часом нестриманим. Вадим Петрович, як мудрий коваль кадрів, витончено гасив мій темперамент і націлював мене на діловитість та результативність роботи. А звідси висока віддача в розробці наукового прогресу в галузі захисту рослин і впровадження його в практику на багатьох мільйонах гектарів. У цьому криється велич Вадима Петровича як вмілого наукового керівника та державного діяча, який багато в чому відповідає за долю врожаю, за продовольчу безпеку країни. Щасливий той, хто не пізнав справжнього голоду. Старше покоління пам'ятає це і знає «почому фунт хліба», коли за ним в крамницях величезні черги, коли немає цукру, круп, макаронів, овочів і фруктів, коли основна маса населення жила впроголодь. І якщо тепер в Україні в цілому вирішена продовольча проблема, в 3—5 разів піднявся урожай основних зернових і технічних культур, то в цьому велика заслуга вчених і спеціалістів галузі із захисту рослин, біля витоків якої був видатний науковий керівник — академік В.П. Васильєв.

Якщо нині немає проблеми щодо захисту та збереження високого потенціалу врожаю практично всіх сільськогосподарських культур в Україні, обґрунтовано всебічно застосування більше 1000 препаратів щодо захисту рослин (проти 50-ти спочатку), відпрацьовані оптимальні технології, створені досить досконалі спеціальні машини, то в цьому першочергова заслуга В.П. Васильєва, як новатора прогресивних методів захисту рослин у країні. Принципово нового методу в цій проблемі за 40 минулих років не запропоновано.

В.П. Васильєв чітко розумів, що для вирішення цих грандіозних програм і проектів необхідні висококваліфіковані кадри, науково-дослідна база, чітка організація та координація спільних робіт спеці-

алістів різного профілю та відомств (захисників і фізіологів рослин, мікробіологів, хіміків-синтетиків, конструкторів спеціальних машин для захисту рослин, економістів, технологів, екологів, медпрацівників та ін.) Всього цього на початку творчого шляху В.П. Васильєва не було. Та й сам він тоді, недавній фронтовик, який пройшов з боями війну від початку до кінця практично рядовим, не мав необхідного досвіду.

Цікавий факт. Командувач фронтовою кінною дивізією генерал А.А. Гречко (згодом Маршал і Головнокомандувач Збройних сил СРСР) випадково дізнався, що солдатом-зв'язківцем в його частині служить кандидат наук зі знанням іноземних мов і перевів його своїм наказом в штаб дивізії. Цей факт свідчить про скромність В.П. Васильєва, який має бойові ордени та медалі. Він підготував рукопис книги про своє фронтове життя і філософські думки щодо війни, але видати не встиг, оскільки був уже не зрячим.

Для Вадима Петровича війна закінчилася в 1946 р. Відразу після демобілізації з армії його чекає напружена робота, спочатку директором Інституту садівництва, а пізніше — директором Інституту ентомології і фітопатології АН УРСР (1953 р.). Невирішених проблем безліч, у тому числі катастрофічний стан з розробкою надійних високоефективних методів і способів захисту сільськогосподарських культур та лісових насаджень від шкідників, хвороб і бур'янів на багатьох мільйонах гектарів. Яким «методом», «засобом» вирішувати проблеми: традиційним і «нехімічним» або хімічним, проти якого розгорнулася в пресі активна компанія, особливо після публікування американською журналісткою Р. Карлсон книги «Безмольная весна»?

Неординарне мислення Вадима Петровича та професіоналізм дали йому змогу вибрати правильне стратегічне рішення в розвитку основ захисту рослин, а саме: інтегроване гнучке застосування всіх прогресивних методів, способів і засобів залежно від складного фітосанітарного стану сільськогосподарських угідь в різних ґрунтово-кліматичних зонах та рівня науково-технічного прогресу. Пріоритет у цій системі об'єктивно відводився застосуванню високоефективних хімічних засобів захисту рослин та високоефективних методів і способів. На початку

В.А. Санін і В.П. Васильєв, 1985 рік

реалізації цього проекту в країні не було ні потрібних хімічних засобів, ні високоефективних методів, ні професійних кадрів.

«Кадри вирішують все» — це гасло буде жити вічно. Першочерговим для В.П. Васильєва, як директора Інституту ентомології та фітопатології АН УРСР з обмеженим штатом, стала проблема перетворення цього академічного закладу в спеціалізований Український науково-дослідний інститут захисту рослин. Це йому вдалося вже в 1956 р., але не було потрібних вчених фахівців, не було наукової бази. Фахівці, котрі працювали в той час, мали свої академічні напрями дослідження, свій стиль кабінетної роботи, не пристосовані до роботи в експедиційних виробничих умовах, необхідних для вирішення конкретних завдань щодо розробки та удосконалення методів і технологій захисту рослин. В.П. Васильєву довелося чимало затратити зусиль на зміну філософії щодо проблем захисту рослин як у виконавців, так і у керівників сільськогосподарської галузі. Те ж саме стосувалося і запрошених на роботу в Інститут відомих вчених та фахівців, котрі іноді не розуміли суть своїх завдань, обов'язків та методів вирішення проблем. Деякі такі вчені були раніше незаконно репресовані, мали тюремне ув'язнення і певні обмеження при влаштуванні на роботу. Талант і сміливість В.П. Васильєва, як керівника, полягав у тому,

*У гостях у професора В.А. Саніна (1995 рік):
перший ряд — Л.Г. Саніна, С.П. Старостин, В.П. Васильєв;
другий ряд — В.А. Санін, М.І. Шишкова, Г.Ф. Лозова, Л.А. Арешнікова,
М.П. Дядечко; третій ряд — В.Н. Довженко*

що він міг з високою аргументацією довести і «у верхах», і претендентові на роботу в Інститут правильність своїх рішень.

Таким чином, штат Інституту поповнився талановитими вченими — докторами та кандидатами наук, у тому числі професорами М.А. Теленгою, М.П. Дядечком, В.Г. Доліним (завідувач лабораторіями і одночасно заступник директора з наукової частини), Д.Ф. Рудневим, А.І. Зражевським, В.Ф. Пересипкіним, Є.С. Кошлатим, Б.А. Арешніковим, які очолювали роботу лабораторій інституту.

За ініціативою В.П. Васильєва було створено школу з підготовки молодих вчених через аспірантуру. Багато хто з них, успішно захистивши наукові ступені, у тому числі докторські, стануть пізніше завідувачами лабораторій (В.М. Лопатін був також заступником директора з наукової частини, В.А. Санін, А.Й. Сікура, Н.В. Лаппа, В.П. Приставка, В.П. Смеленець, А.Ф. Зацерковський), Ю.М. Шелудько став директором інституту сільськогосподарської мікробіології (м. Чернігів). Інша плеяда аспірантів стануть провідними науковими співробітниками інституту. Я впевнений, що всі вони були вдячні В.П. Васильєву за те, що стали професіоналами й натхненними людьми.

Особливо мені хотілося б відзначити заслугу В.П. Васильєва у створенні ним неповторного колориту та дружньої атмосфери в колективі інституту. Пристрасні дискусії на засіданнях вченої ради та виробничих нарадах точилися постійно і на високому науковому та етичному рівні. Усі суперечки — за кафедрою, після — всі друзі та однодумці. Не було чвар, анонімних листів. Як це вдавалося В.П. Васильєву, для мене це таємниця і загадка. Лише пізніше я зрозумів, що це — духовний дар доброї людини. Він дійсно добрий, але не добренький і з негідними прощався швидко, без заподіяння їм болю.

Така спокійна творча, ділова ситуація не приходила сама по собі: непомітно завжди відчувався благотворний вплив мудрого керівника. В.П. Васильєв завжди заохочував неофіційні дружні зустрічі в стінах інституту і в колі домашнього вогнища. Досить згадати такі зустрічі співробітників у святкові дні під егідою «Огонек», «Своїми руками», «Різдвяні дні» та інші, де демонструвався талант виконавців і висока духовність колективу наукових співробітників.

В.П. Васильєв завжди заохочував потяг до знань молодого покоління, до освоєння основ спеціальності та іноземних мов. Він сам добре володів іноземними мовами, особли-

во німецькою та англійською. Коли він став заступником постійного представника СРСР в Європейській та Середземноморській організації із захисту рослин (штаб-квартира в Парижі) у віці 50 років самотужки освоїв французьку мову, вів ділові переговори з колегами на їхній рідній мові. Вважаю, що в такому віці освоєння іноземної мови — це трудовий подвиг і гідність освіченої людини. Вадим Петрович дивував зарубіжних колег своєю ерудицією і знанням багатьох іноземних мов.

Нині Україна обрала європейський шлях розвитку, але кожна мисляча людина розуміє, що для цього необхідно насамперед знання іноземних мов. Далекоглядність цих перспектив і позицій настільки була глибока у світогляді В.П. Васильєва, що не може не викликати захоплення. Він часто говорив, що іноземці поважають тих і рахуються лише з тими людьми, котрі сильні, знають та вміють, з іншими вони ділових контактів не мають.

Важливо відзначити, що В.П. Васильєв і академік Л.І. Медведь були першопрохідцями у прориві залізної блокади у співпраці вітчизняних та зарубіжних вчених. Все почалося з приїзду в м. Київ швейцарської делегації у 1960 р., очолюваної професором Д. Шпайх. Пізніше таких ділових зустрічей будуть сотні, але ця перша і гідно проведена згаданими мудрими ученими України дала потужний імпульс взаємодовіри й прогресу в співробітництві з важливих проблем сучасності.

«Один у полі — не воїн» — це добре розумів Вадим Петрович. Тому з самого початку своєї наукової діяльності в Українському НДІЗР він послідовно і планомірно розвивав зв'язок з багатьма науково-дослідними інститутами і конструкторськими бюро різних відомостей (Інститут хімічних засобів захисту рослин, Інститут хлорної промисловості МХП СРСР, Інститут органічної хімії Академії наук, Галузеві інститути ВАСГНІЛ, особливо із ВІЗР, Держ. НДІ цивільної авіації, Інститут гігієни і токсикології пестицидів — ВНДІГІНТОКС і багато інших). Спільна випробувальна робота з оцінки нових пестицидів провадилася із зональними токсикологічними лабораторіями

ВІЗР, лабораторіями захисту рослин республіканських інститутів в галузі сільського господарства. Такий стиль науково-дослідної роботи прискорив їх результативність і впровадження у сільськогосподарське виробництво.

Вадиму Петровичу доводилося вирішувати водночас багато проблем: будувати комплекс споруд на основному майданчику у м. Києві (по вулиці Васильківській, 33) і його опорні пункти в різних регіонах республіки; формувати і готувати нові наукові кадри, що відповідають вимогам поставлених завдань; створювати нові структури і управління комплексних досліджень; будувати житло для наукових співробітників, гуртожитки для аспірантів і тих, хто приїжджає у відрядження. За керівництва В.П. Васильєва Укр. НДІЗР був найкраще забезпечений житлом

серед інших інститутів м. Києва. Практично всі співробітники інституту були забезпечені окремими безкоштовними квартирами.

Завдяки чіткій організації праці багато що вдавалося і в будівництві, і в підготовці висококваліфікованих наукових кадрів, і в результативності праці. Після його звільнення з посади директора в Укр. НДІЗР нових будівель не збудовано, навпаки, створене раніше скасовувалося, передавалося в інші організації. Темп підготовки талановитих молодих учених явно відстав.

Ось і міркуй: «незамінних людей немає»!? Кожній епосі — свої корифеї. Багато доброго і світлого можна було ще написати про Вадима Петровича: про його друковані праці, у тому числі книги «История защиты растений от вредителей и болезней в Украине», унікальної мо-

нографії колективу вчених «Вредители сельскохозяйственных культур и лесных насаждений» (1-е, 2-е видання під загальною редакцією академіка АН УРСР В.П. Васильєва); про його громадську роботу головою Українського ентомологічного товариства при АН УРСР; про його надзвичайних колег і друзів у різних куточках світу; про його ставлення до книг, театру, мистецтва, музики. Всього не скажеш і не опишеш.

А ось в душі моїй він залишив такий благословенний світлий світ, допоміг мені витримати всі нелегкі випробування. Щиро шкодую, що такого доброго почуття багато хто не випробував.

Світла пам'ять Тобі, дорогий Учителю!

**В.А. САНИН,
доктор сільськогосподарських наук, професор**

СПОГАДИ ПРО ВЧЕНОГО

Багато років Вадим Петрович Васильєв працював в НДІ плодівництва. Він любив сад, особливо в період цвітіння і досягання плодів. Неодноразово Вадим Петрович повторював: «Людині радують душу і серце квітучі сади та рясні урожаї». На початку своєї наукової діяльності він вивчав ентомофауну плодових культур та методи їх захисту від шкідливих комах і кліщів, приділяв особливу увагу плодовим садам — символам України.

Його публікації — «Вредители плодовых насаждений» (1955), «Защит садов от вредителей та хвороб» (1976), «Вредители сельскохозяйственных культур и лесных насаждений» (1973), а також ряд довідників, рекомендацій, методичних вказівок,

плакатів — стали основою системи захисту плодівних насаджень і не втратили актуальності й по нинішній день.

Вадим Петрович — один із перших дослідників, хто розробив критерії, які використовуються і нині як у науці, так і на практиці, а саме: сума ефективних температур на початок відродження гусениць яблуневої плодожерки; принципи зонального районування домінуючих видів комах — шкідників і кліщів, зональні системи захисту від них; екологічні параметри вивчення фітосанітарного стану насаджень; економічне обґрунтування застосування хімічних засобів захисту та ряд інших. Він стояв біля витоків радіологічного, біофізично-

го, біологічного, мікробіологічного методів захисту саду, феромонного моніторингу, ультрамалооб'ємного і малооб'ємного обприскувань.

Основні принципи та критерії робіт Васильєва і по сьогоднішній день служать основою практичних дій для спеціалістів із захисту садів.

Світла пам'ять про Вадима Петровича, як про неординарну особистість і талановитого вченого, збережеться в наших серцях і в серцях його послідовників, учнів, друзів і близьких.

**В.А. ГРОДСЬКИЙ,
кандидат біологічних наук,
О.Г. ВЛАСОВА, кандидат
сільськогосподарських наук
Інститут захисту рослин НААН**

Відкриття меморіальної дошки В.П. Васильєву під час міжнародної конференції в ІЗР, 1—5 листопада 2004 року

